

บทบาทการสาธารณสงเคราะห์ที่มีต่อชุมชนของพระราชสิริวัชรรังษี
(ชำนาญ อุตตมปญโญ)*

THE ROLE IN PUBLICWELFAIRS AFFECTING COMMUNITIES OF
PHRA RAJASIRIVATCHARARANGSI (CHAMNAN UTTAMAPANYO)

พระครูปลัดพณานันท์ ฐิตเมโธ, พระเทพวัชรสารบัณฑิต (ประสาน จนทสโร),
สุภัทรชัย สีสะไบ

Phrakhupalad Pananan Thitamadho, Phrathep Wajarasarabandit (Phrasan Chandasaro),
Supattarachai Sisabai

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding Author E-mail: pananan.pepe@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1. ศึกษาผลงานด้านการสาธารณสงเคราะห์ที่มีต่อชุมชน 2. วิเคราะห์กระบวนการดำเนินงานด้านการสาธารณสงเคราะห์ และ 3. นำเสนอบทบาทการสาธารณสงเคราะห์ของพระราชสิริวัชรรังษี (ชำนาญ อุตตมปญโญ) ต่อชุมชน โดยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพภาคสนาม ใช้แบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือหลักในการรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่คัดเลือกแบบเจาะจง จำนวน 25 รูปหรือคน การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีสังเคราะห์จากเอกสารและการสัมภาษณ์ แล้วนำเสนอในลักษณะพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า 1. ผลงานของพระราชสิริวัชรรังษีครอบคลุมการส่งเสริมการศึกษา การสนับสนุนสิทธิเบื้องต้นของประชาชน การพัฒนาสิ่งแวดล้อมชุมชน เช่น วัดและสถานที่สาธารณะ การจัดตั้งโรงงานและศูนย์ช่วยเหลือผู้ยากไร้ การอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น ตลอดจนการจัดตั้งแหล่งเรียนรู้ในพื้นที่ชนบท โดยทั้งหมดดำเนินงานภายใต้หลักเมตตาธรรมและจิตสำนึกสาธารณะอย่างแท้จริง 2. ในด้านกระบวนการดำเนินงาน ท่านยึดหลัก 4M ได้แก่ การพัฒนามนุษย์ (Man) การบริหารจัดการทรัพยากรและงบประมาณ (Money) การใช้วัสดุสิ่งของให้เกิดประโยชน์ (Material) และการจัดกิจกรรมอย่างมีระบบ (Method) พร้อมทั้งยึดหลักสังคหวัตถุ 4 คือ ทาน ปิยวาจา อตถจริยา และสมานัตตตา ซึ่งสะท้อนการบูรณาการระหว่างหลักธรรมกับหลักการจัดการอย่างลงตัว และ 3. สำหรับบทบาทที่ปรากฏต่อชุมชน ท่านเน้นการส่งเสริมคุณธรรม ความสามัคคี การเรียนรู้ของเยาวชน การสร้างเครือข่ายเพื่อแก้ปัญหาสังคมและภัยธรรมชาติ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและ

การช่วยเหลือผู้เดือดร้อนอย่างรวดเร็ว สะท้อนถึงผู้นำทางศีลธรรมที่มุ่งพัฒนาคุณภาพชีวิต และเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีในสังคมอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: บทบาท; สาธารณสงเคราะห์; สังคหวัตถุ 4

Abstract

Objectives of this research were: 1. To examine the public welfare contributions impacting the community, 2. To explore the processes involved in conducting these public welfare activities, and 3. To present the role of Phra Rajasirivatcharangsri (Chamnan Uttamapañño) in community public welfare. conducted by the qualitative research. Data were collected by in- depth-interviewing 25 key informants, purposefully selected using structured in-depth-interview script by mean of face-to-face personally interview. Data were synthesized, summarized, and analyzed by descriptive content interpretation.

The research findings revealed that: 1. Phra Rajasirivatcharangsri (Chamnan Uttamapañño) had played a significant role in supporting the community through various forms of public welfare. His contributions included providing scholarships to promote education, advocating for basic rights, developing monastery grounds and public spaces for communal benefit, supporting public welfare initiatives, preserving local cultural heritage, and establishing rural learning centers. Moreover, he actively assisted disaster victims both physically and emotionally and had organized charity kitchens to aid the underprivileged. These efforts were deeply rooted in a sense of compassion and public-mindedness. 2. Regarding the operational process, his work followed the 4M's principles: enhancing human potential, effectively managing resources and budgets, utilizing materials for community benefit, and organizing activities in a systematic and stepwise manner. Additionally, he adhered to the Four Social Virtues (Sanghavatthu 4), which emphasized generosity, kind speech, conduct for the common good, and maintaining equality. This integration of moral principles and effective management fostered sustainable community welfares. 3. Furthermore, his role extended beyond direct aid by fostering unity, spiritual and moral development, and

promoting youth education and skill-building. He supported community development through collaborative networks, addressed social challenges and natural disasters, and established support groups to ensure long-term sustainability. His efforts also focused on raising awareness about caring for public spaces, restoring communal areas, and supporting environmental conservation. In times of crisis, he provided swift assistance to those in need, improving the quality of life, strengthening social bonds, and alleviating suffering within the community.

Keywords: Role; Public Welfare; The Four Sangahavatth

บทนำ

พระสงฆ์มีหน้าที่ในการสงเคราะห์และช่วยเหลือสังคมมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล ดังปรากฏในพระพุทธรพจน์ว่า จรณ ภิกขเว จาริกิ พุทฺชนหิตาย พุทฺชนสุขาย โลกานุกมฺปาย ซึ่งแปลว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่คนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์แก่ชาวโลก (วิ.มหา. (ไทย) 4/32/40.) พระดำรัสนี้สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของพระสงฆ์ในการบำเพ็ญประโยชน์ต่อสาธารณะอย่างต่อเนื่อง ในปัจจุบันท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของโลกและการเกิดขึ้นของสาธารณภัยต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง งานด้านสาธารณสงเคราะห์จึงทวีความสำคัญยิ่งขึ้น พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการให้ความช่วยเหลือแก่ประชาชนในวงกว้าง ปัจจุบันสังคมไทยเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยี การพัฒนาประเทศในระยะนี้อยู่ภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 ซึ่งเชื่อมโยงกับยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี เพื่อเตรียมความพร้อมด้านทรัพยากรมนุษย์ สังคม และเศรษฐกิจให้พัฒนาอย่างมีทิศทางและยั่งยืน การบริหารกิจการพระพุทธศาสนาเป็นอีกหนึ่งกลไกสำคัญในการสนับสนุนการพัฒนาประเทศ โดยการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาได้รับการผลักดันในฐานะวาระแห่งชาติตามรัฐธรรมนูญชั่วคราว พ.ศ. 2557 ที่มอบหมายให้ สปช. จัดทำแนวทางปฏิรูปและเสนอต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง (ฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ มหาเถรสมาคม, 2561)

ในส่วนของคณะกรรมการฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ ตามระเบียบมหาเถรสมาคม พ.ศ. 2539 มีหน้าที่กำกับ ดูแล และแนะนำการดำเนินงานด้านสาธารณสงเคราะห์ให้เป็นไปอย่างเหมาะสม เพื่อประโยชน์ต่อพระศาสนาและสังคม โดยยึดหลักพระธรรมวินัย และสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของแต่ละพื้นที่ พร้อมทั้งมีอำนาจเสนออรรถาธิบาย คำสั่งหรือประกาศของมหาเถรสมาคมให้การดำเนินงานมีทิศทางและประสิทธิภาพ พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการสงเคราะห์ทั้งด้านจิตใจ เช่น การเป็นที่พึ่งทางใจ ประกอบพิธีกรรม

เพื่อบำรุงขวัญ และด้านวัตถุ เช่น การเชิญชวนผู้มีจิตศรัทธาช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติ สถาบันสงฆ์ไทยจึงเป็นที่พึ่งสำคัญของสังคม ทั้งในภาวะปกติและภาวะวิกฤต โดยทำหน้าที่ เยียวยา ฟื้นฟู และส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม เพื่อเสริมสร้างขวัญกำลังใจและลดความทุกข์ยากของประชาชน (ข้าเลื่อง วุฒิจันทร์, 2541)

พระราชสิริวัชรรังษี (ชำนานู อุตตมปญโญ) เจ้าอาวาสวัดชินวรารามวรวิหาร จังหวัด ปทุมธานี เป็นพระเถระที่มีบทบาทโดดเด่นในการทำนุบำรุงกิจการสาธารณสงเคราะห์อย่างเป็นรูปธรรม นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมการศึกษา การพัฒนาสิ่งแวดล้อม และการช่วยเหลือผู้ยากไร้ ดังนั้น หลักสังคหวัตถุ 4 เป็นหลักธรรมสำคัญที่ช่วยเกื้อกูลให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข โดยอาศัยทาน ปิยวาจา อตถจริยา ในชีวิตประจำวัน และ สมานัตตตา ในการปฏิบัติธรรม หลักธรรมเหล่านี้เปรียบเสมือนลิ่มสลักที่ยึดโยงรถให้แล่นได้มั่นคง หากปราศจากหลักธรรมเหล่านี้ แม้บิดามารดาที่อาจไม่ได้ ได้รับความเคารพจากบุตร แต่ด้วยความเข้าใจในคุณค่าของสังคหวัตถุ บัณฑิตจึงยึดถือและ นำไปสู่ความเจริญทั้งตนเองและสังคม (อง.จตุกก. (ไทย) 21/32/37-38.)

จากเหตุผลข้างต้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาบทบาทของพระราชสิริวัชรรังษี (ชำนานู อุตตมปญโญ) ในด้านการสาธารณสงเคราะห์ อันสะท้อนถึงศักยภาพในการเป็น ผู้นำชุมชนและการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งส่งผลให้ชุมชนเกิดความเจริญก้าวหน้า ในหลายด้าน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษาการดำเนินงานด้านสาธารณสงเคราะห์ของท่าน เพื่อวิเคราะห์ผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อชุมชน และนำเสนอภาพรวมของบทบาทด้านการสาธารณสงเคราะห์ที่พระราชสิริวัชรรังษีได้ปฏิบัติต่อชุมชนต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาผลงานการสาธารณสงเคราะห์ที่มีต่อชุมชนของพระราชสิริวัชรรังษี (ชำนานู อุตตมปญโญ)
2. เพื่อศึกษากระบวนการดำเนินงานการสาธารณสงเคราะห์ที่มีต่อชุมชนของ พระราชสิริวัชรรังษี (ชำนานู อุตตมปญโญ)
3. เพื่อนำเสนอบทบาทการสาธารณสงเคราะห์ที่มีต่อชุมชนของพระราชสิริวัชรรังษี (ชำนานู อุตตมปญโญ)

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบของการวิจัย

เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) แบบการวิจัยภาคสนาม (Field-Work Research)

2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 25 รูปหรือคน จำแนกออกเป็น 4 กลุ่ม กลุ่มที่ 1 พระสงฆ์ภิกษุ ประกอบด้วย พระราชสิริวัชรรังษี (ข้าหลวงอุตตมปณฺโญ) และพระภิกษุ จำนวน 5 รูป กลุ่มที่ 2 ข้าราชการ จำนวน 5 คน กลุ่มที่ 3 ผู้นำชุมชน จำนวน 5 คน กลุ่มที่ 4 นักวิชาการด้านการจัดการเชิงพุทธ จำนวน 5 รูปหรือคน และกลุ่มที่ 5 ประชาชนทั่วไป จำนวน 5 คน

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นแบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและพัฒนาขึ้นเป็นแบบสัมภาษณ์ตามกรอบของบทบาทการสาธารณสุขสงเคราะห์ที่มีต่อชุมชนของพระราชสิริวัชรรังษี (ข้าหลวงอุตตมปณฺโญ) เพื่อใช้เก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างโดยเครื่องมือประกอบด้วยแบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง (Structured In-Depth Interview) ครอบคลุมประเด็นสำคัญ 3 ด้านหลัก ได้แก่ 1. ผลงานการสาธารณสุขสงเคราะห์ที่มีต่อชุมชนของพระราชสิริวัชรรังษี (ข้าหลวงอุตตมปณฺโญ) 2. กระบวนการดำเนินงานการสาธารณสุขสงเคราะห์ที่มีต่อชุมชนตามหลักทฤษฎีวงจรคุณภาพ 4 M ซึ่งครอบคลุมประเด็นสำคัญ ได้แก่ 1. คนหรือบุคคล (Man) 2. เงินหรืองบประมาณ (Money) 3. วัสดุสิ่งของหรือวัสดุอุปกรณ์ (Material) และ 4. การบริหารจัดการ (Management) และหลักสังคหวัตถุ 4 ซึ่งครอบคลุมประเด็นสำคัญ ได้แก่ 1. ทาน การให้ 2. ปิยวาจา วาจาเป็นที่รัก 3. อัตถจริยา การประพฤติประโยชน์ และ 4. สมานัตตตา การวางตนสม่ำเสมอ 3. บทบาทการสาธารณสุขสงเคราะห์ที่มีต่อชุมชน จำแนกตามหลักของงานสาธารณสุขสงเคราะห์ 4 ประการ คือ 1. การดำเนินกิจการเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล 2. การช่วยเหลือเกื้อกูลกิจการของผู้อื่นเพื่อสาธารณประโยชน์ 3. การเกื้อกูลสาธารณสุขสมบัติสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติ 4. การเกื้อกูลประชาชนหรือสรรพสัตว์ ตรวจสอบความเที่ยงตรงของแบบสัมภาษณ์ โดยเสนออาจารย์ที่ปรึกษาและผู้เชี่ยวชาญพิจารณาเนื้อหา โครงสร้าง และภาษา จากนั้นปรับปรุงตามข้อเสนอแนะ และหาค่าดัชนีความตรงของเนื้อหา (CVI) เพื่อยืนยันความเหมาะสมของเครื่องมือ

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลดำเนินการผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการดำเนินงานการสาธารณสุขสงเคราะห์ที่มีต่อชุมชนของพระราชสิริ

วัชรรังษี (ชำนานู อุตตมปญโญ) โดยผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เพื่อแจกแบบสัมภาษณ์และดำเนินการสอบถามข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ทั้งพระราชสิริวัชรรังษี (ชำนานู อุตตมปญโญ) และพระภิกษุ ข้าราชการ ผู้นำชุมชน นักวิชาการด้านการจัดการเชิงพุทธ และประชาชนทั่วไป เพื่อวิเคราะห์ผลงานการสาธารณสงเคราะห์ที่มีต่อชุมชนของพระราชสิริวัชรรังษี (ชำนานู อุตตมปญโญ) และศึกษากระบวนการดำเนินงานการสาธารณสงเคราะห์ที่มีต่อชุมชนตามหลักทฤษฎีวงจรคุณภาพ 4M และหลักสังคหวัตถุ 4 โดยวิเคราะห์ผลงานและการดำเนินกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์ของพระราชสิริวัชรรังษี (ชำนานู อุตตมปญโญ) จากแบบสัมภาษณ์

5. การวิเคราะห์ข้อมูล และสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ข้อมูลในงานวิจัยเชิงคุณภาพนี้ ได้นำข้อมูลจากการศึกษาเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึกมาทำการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ประเด็นสำคัญ จากนั้นทำการสังเคราะห์และสรุปผล พร้อมเขียนอภิปรายเชิงพรรณนา นำเสนอบทบาทการสาธารณสงเคราะห์ที่มีต่อชุมชนของพระราชสิริวัชรรังษี (ชำนานู อุตตมปญโญ)

ผลการวิจัย

1. ผลงานการสาธารณสงเคราะห์ของพระราชสิริวัชรรังษี (ชำนานู อุตตมปญโญ)

1.1 ด้านการช่วยเหลือชุมชน มอบทุนการศึกษาแก่เยาวชนยากจน ส่งเสริมสิทธิพื้นฐานของประชาชน พัฒนาอาคารวัดเป็นพื้นที่บริการสาธารณะ และผลักดันความเสมอภาคในสังคมอย่างต่อเนื่อง

1.2 ด้านสนับสนุนสาธารณประโยชน์ ส่งเสริมวัฒนธรรมท้องถิ่น แจกจ่ายสิ่งของจำเป็นแก่ผู้ยากไร้ สนับสนุนโรงพยาบาลด้วยอุปกรณ์ทางการแพทย์ และร่วมสร้างแหล่งเรียนรู้ในชุมชน

1.3 ด้านพัฒนาสาธารณสมบัติ ปรับปรุงวัดให้เป็นพื้นที่กิจกรรม ช่อมแซมสิ่งปลูกสร้าง เปิดศูนย์การเรียนรู้ภายในวัด และจัดกิจกรรมร่วมกับเครือข่ายในชุมชน

1.4 ด้านช่วยเหลือประชาชนทั่วไป ให้ความช่วยเหลือผู้ประสบภัย จัดกิจกรรมธรรมะฟื้นฟูจิตใจ สนับสนุนเยาวชนผ่านกิจกรรมศาสนา และตั้งโรงงานพร้อมแจกจ่ายของจำเป็นแก่ผู้เดือดร้อน

2. กระบวนการดำเนินงานการสาธารณสงเคราะห์ของพระราชสิริวัชรรังษี (ชำนานู อุตตมปญโญ)

2.1 การบริหารตามทฤษฎีวงจรคุณภาพ 4M

2.1.1 Man (บุคคล) ส่งเสริมศักยภาพคนทุกกลุ่มอย่างเสมอภาค ประสานความร่วมมือกับภาคส่วนต่าง ๆ บริหารทีมงานอย่างมีประสิทธิภาพและยึดหลักการ พัฒนาคนเป็นศูนย์กลาง

2.1.2 Money (งบประมาณ) ใช้ทรัพยากรส่วนตัวร่วมกับการรับบริจาคเพื่อ กิจกรรมส่วนรวม วางแผนใช้งบประมาณอย่างรอบคอบ โปร่งใส และมุ่งเน้นการพึ่งพาตนเองของ ชุมชน

2.1.3 Material (วัสดุ/อุปกรณ์) จัดหาและแจกจ่ายสิ่งของจำเป็นแก่ผู้ ขาดแคลน สนับสนุนอุปกรณ์การเรียน เครื่องมือชุมชน และใช้งบประมาณอย่างรู้คุณค่า

2.1.4 Management (การบริหารจัดการ) ดำเนินงานเป็นระบบ ร่วม วางแผนกับภาคีเครือข่าย มีกระบวนการจัดกิจกรรมอย่างมีเป้าหมาย และมอบหมายงานตาม ความถนัดของแต่ละบุคคล

2.2 การยึดหลักสังคหวัตถุ 4

2.2.1 ทาน ให้ความช่วยเหลือด้วยการมอบสิ่งของ บริจาคเพื่อการศึกษา และศาสนา รวมถึงสนับสนุนกิจกรรมภาครัฐและเอกชน

2.2.2 ปิยวาจา สื่อสารด้วยถ้อยคำสุภาพ เมตตา และเข้าใจง่าย ใช้คำพูด เพื่อให้ง่ายใจ และสร้างความเข้าใจในธรรมะ

2.2.3 อตถจริยา ลงมือทำเพื่อประโยชน์ส่วนรวม พัฒนาสาธารณสุข การศึกษา และวัฒนธรรม พร้อมช่วยเหลือผู้เดือดร้อนในทุกมิติ

2.2.4 สมานัตตตา ปฏิบัติตนอย่างเสมอต้นเสมอปลาย ยึดหลักธรรมใน การดำเนินชีวิต ให้ความเสมอภาคกับทุกคน และมุ่งมั่นทำงานเพื่อส่วนรวมอย่างต่อเนื่อง

3. บทบาทการสาธารณสงเคราะห์ของพระราชสิริวัชรรังษี (ชานาญ อุตตมปญโญ) ที่มีต่อชุมชน

3.1 ด้านการดำเนินกิจการเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลขับเคลื่อนงานสาธารณประโยชน์ อย่างต่อเนื่อง ส่งเสริมความสามัคคีในชุมชน พัฒนาจิตใจและคุณธรรมในสังคม พร้อมทั้ง สนับสนุนการเรียนรู้และเสริมทักษะแก่เยาวชน

3.2 ด้านการสนับสนุนกิจการเพื่อสาธารณประโยชน์ มีบทบาทในการ ประสานความร่วมมือกับภาคีเครือข่าย ร่วมพัฒนาชุมชน แก้ปัญหาสังคมและภัยพิบัติ รวมถึงริเริ่มก่อตั้งกลุ่มสนับสนุนเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงและความยั่งยืน

3.3 ด้านการดูแลสถานที่สาธารณะ ปลูกฝังจิตสำนึกในการอนุรักษ์พื้นที่ ส่วนรวม ฟื้นฟูและปรับปรุงสถานที่ให้ปลอดภัย และส่งเสริมกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อม ร่วมกับหน่วยงานต่าง ๆ

3.4 ด้านการช่วยเหลือประชาชนทั่วไป ให้ความช่วยเหลืออย่างรวดเร็วและทั่วถึง มุ่งยกระดับคุณภาพชีวิต เสริมสร้างความสัมพันธ์ในสังคม และบรรเทาความเดือดร้อนของผู้ประสบภัยด้วยความเมตตาและเอื้ออาทร

อภิปรายผลการวิจัย

1. ผลงานการสาธารณสงเคราะห์ที่มีต่อชุมชนของพระราชสิริวัชรรังษี (ชำนาญ อดุลมณีนุ) พบว่า ในการดำเนินกิจการเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล พระสงฆ์ได้ริเริ่มมอบทุนแก่เยาวชน ส่งเสริมสิทธิพื้นฐาน พัฒนาอาคารวัดให้เป็นพื้นที่สาธารณะ และขับเคลื่อนกิจกรรมสร้างความเสมอภาคในชุมชน ด้านการสนับสนุนกิจการสาธารณะ ได้สืบสานวัฒนธรรม แจกจ่ายสิ่งของยังชีพ มอบอุปกรณ์ทางการแพทย์ และจัดตั้งแหล่งเรียนรู้ในพื้นที่ชนบท สำหรับการเกื้อกูลสถานที่สาธารณะ ได้ปรับปรุงวัดให้รองรับกิจกรรมชุมชน ช่อมแซมสิ่งปลูกสร้าง เปิดศูนย์การเรียนรู้ และจัดกิจกรรมร่วมกับเครือข่าย ส่วนการช่วยเหลือประชาชนทั่วไป มุ่งบรรเทาทุกข์ เยียวยาจิตใจ ส่งเสริมเยาวชนผ่านกิจกรรมทางศาสนา และจัดตั้งโรงงานเพื่อช่วยเหลือผู้เดือดร้อนในยามวิกฤต ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระสมุห์ติเรก อดิเรกสุโข (2560) เรื่อง การบริหารจัดการงานสาธารณสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี ที่เสนอให้บริหารจัดการงานสาธารณสงเคราะห์อย่างเป็นระบบ เริ่มจากการอบรมพระสงฆ์ พัฒนาศักยภาพ วางแผนประชาสัมพันธ์ และจัดโครงสร้างการทำงานให้ชัดเจน พร้อมทั้งจัดหาทุนและสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับภาครัฐและเอกชน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาพชร กิตติวรเมธี (2565) เรื่อง การพัฒนางานด้านสาธารณสงเคราะห์ตามแผนปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการในจังหวัดสระแก้ว ที่พบว่าควรมีภารกิจที่ชัดเจนและเป็นรูปธรรม เช่น การจัดตั้งศูนย์ช่วยเหลือผู้ประสบภัย อบรมพระผู้นำ ส่งเสริมอาชีพพระยะสัน และจัดตั้งกองทุนช่วยเหลือ ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางของพระราชสิริวัชรรังษีในการเปิดศูนย์การเรียนรู้ พัฒนาวัดเป็นพื้นที่ชุมชน และสนับสนุนด้านการแพทย์และการศึกษาและสอดคล้องกับงานวิจัยของพระครูสุทธีรญาณ (ภักดี เขมธโร) (2565) เรื่อง การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุกในงานสาธารณสงเคราะห์ของพระครูพิศิษฐ์ประชาชนาถ (แดง นนทโย) พบว่า ควรเน้นการสร้างทีมจิตอาสา เสริมความสามัคคี ส่งเสริมระบบเศรษฐกิจพอเพียง โคกหนองนา โมเดล และใช้เทคโนโลยีเพื่อบริหารจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ อันสอดคล้องกับแนวทางการพึ่งตนเองและยกระดับคุณภาพชีวิตของชุมชน

2. กระบวนการดำเนินงานการสาธารณสุขสงเคราะห์ของพระราชสิริวัชรรังษี (ชำนาญ อุตตมปญโญ) การดำเนินงานด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ของพระราชสิริวัชรรังษี แสดงให้เห็นถึงการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบตามหลักทฤษฎีวงจรคุณภาพ 4M โดยด้านบุคคล (Man) มุ่งสนับสนุนประชาชนอย่างเท่าเทียม เปิดพื้นที่ความร่วมมือกับทุกภาคส่วน ส่งเสริมการศึกษาและพัฒนาศักยภาพทุกช่วงวัย พร้อมบริหารทีมงานอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ด้านงบประมาณ (Money) ใช้ทรัพยากรส่วนตัวควบคู่กับการรับบริจาคเพื่อสาธารณประโยชน์ มอบทุนการศึกษา บุรณะสถานศึกษาและสถานพยาบาล วางแผนการเงินอย่างรอบคอบและโปร่งใส เพื่อเสริมสร้างการพึ่งตนของชุมชน ส่วนด้านวัสดุอุปกรณ์ (Material) มีการแจกจ่ายสิ่งของจำเป็นแก่ผู้ขาดแคลน จัดหาอุปกรณ์การเรียนให้เด็กยากจน และใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่าเพื่อสนับสนุนกิจกรรมของชุมชน ขณะที่ด้านการจัดการ (Management) ดำเนินการโดยวางระบบงานสงเคราะห์อย่างมีขั้นตอน ร่วมวางแผนกับภาคีเครือข่าย พัฒนาสุขภาวะของชุมชน และมอบหมายภารกิจตามความถนัดเพื่อประสิทธิภาพสูงสุด

แนวทางเหล่านี้สอดคล้องกับงานวิจัยของพระครูวินัยธรกิตติศักดิ์ กิตติสกุโก (2564) ที่ชี้ว่าพระสงฆ์มีบทบาทในการถ่ายทอดองค์ความรู้และสร้างทัศนคติที่ดีต่อวัฒนธรรมท้องถิ่น แม้จะยังมีข้อจำกัดด้านเวทีสาธารณะและความร่วมมือที่เป็นรูปธรรม เช่นเดียวกับงานของพระธงชัย ขนติโร (2564) ซึ่งพบว่าพระสงฆ์มีบทบาทในการเสริมสร้างกลุ่มออมทรัพย์ โดยเน้นการบริหารอย่างโปร่งใส การใช้เทคโนโลยี และการวางแผนแบบมีส่วนร่วม สำหรับงานของพระพุฒิพัฒน์ จันทวิโส (2564) ก็สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในโรงเรียนที่ต้องอาศัยเทคนิคการสอนที่ทันสมัย การประเมินผลต่อเนื่อง และการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ ในส่วนของหลักสังคหวัตถุ 4 ก็ถูกนำมาใช้ควบคู่กันอย่างเป็นรูปธรรม โดยในด้านทาน มีการมอบสิ่งของช่วยเหลือผู้เดือดร้อน สนับสนุนการก่อสร้างและซ่อมแซมวัด มอบทุนการศึกษา และส่งเสริมกิจกรรมเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ด้านปิยวาจา ใช้ถ้อยคำสุภาพ เมตตา และสร้างแรงบันดาลใจแก่ชุมชน ถ่ายทอดธรรมะอย่างเข้าใจง่าย และเชื่อมโยงจิตใจผู้คนด้วยถ้อยคำที่อ่อนโยน ด้านอัตถจริยา มีบทบาทในการพัฒนาสาธารณสุข สิ่งแวดล้อม และการศึกษาช่วยเหลือผู้ยากไร้ พร้อมสนับสนุนการอนุรักษ์วัฒนธรรมและศาสนสถาน ส่วนด้านสมานัตตา ดำรงตนตามหลักธรรมอย่างมั่นคง ปฏิบัติต่อทุกคนอย่างเสมอภาค และทำงานเพื่อส่วนรวมอย่างต่อเนื่องไม่หยุดยั้ง

แนวปฏิบัติเหล่านี้สอดคล้องกับงานของพระมหาภุชชิตชัย กิตติธมฺโม (2564) ซึ่งเสนอให้มีการฝึกอบรมจิตอาสาอย่างเป็นระบบ จัดตั้งศูนย์ประสานงาน ติดตามผล และเผยแผ่ธรรมะผ่านกิจกรรมต่อเนื่อง รวมถึงกระจายงานไปยังวัดที่มีศักยภาพ และประชาสัมพันธ์

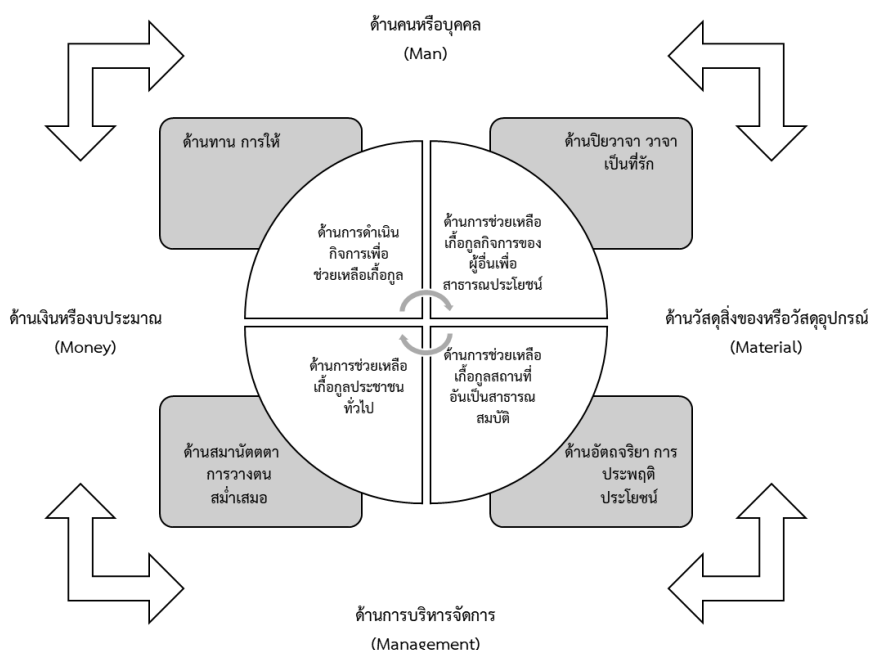

อย่างทั่วถึง เช่นเดียวกับพระครูวิรัชธรรมวิสิฐ (วิรัช วิรโธ) (2566) ที่เสนอให้พัฒนาบุคลากร และสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับรัฐ เอกชน และชุมชนในรูปแบบบวร เพื่อเสริมประสิทธิภาพการดำเนินงาน ด้านพระมหาคำพันธ์ รัตนชัย (2562) ก็เน้นบทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมสัมมาชีพ โดยเป็นวิทยากร สนับสนุนพื้นที่จำหน่ายสินค้า เชื่อมโยงหน่วยงานรัฐกับชุมชน และตั้งศูนย์เรียนรู้ในวัด เพื่อเป็นต้นแบบของการดำเนินชีวิตอย่างพอเพียงและมีคุณธรรม

3. บทบาทการสาธารณสงเคราะห์มีต่อชุมชนของพระราชนิเวศราชรังสฤษฎิ์ (ชำนาญ อดุลมณีนุ) พบว่า ในด้านการดำเนินกิจการเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล มีการส่งเสริมความสามัคคี พัฒนาจิตใจ ปลุกฝังคุณธรรม และสนับสนุนการเรียนรู้ของเยาวชนอย่างรอบด้าน ด้านการเกื้อกูลกิจการของผู้อื่น มีบทบาทในการสนับสนุนกิจกรรมเพื่อส่วนรวม ร่วมมือกับภาคีเครือข่าย แก้ไขปัญหาสังคม และก่อตั้งกลุ่มสนับสนุนเพื่อความยั่งยืน ด้านการเกื้อกูลสถานที่สาธารณะ มีการปลูกจิตสำนึกในการดูแลพื้นที่ส่วนรวม พื้นที่สาธารณะที่ให้ปลอดภัย และสนับสนุนกิจกรรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ส่วนด้านการช่วยเหลือประชาชนทั่วไป ให้ความช่วยเหลืออย่างรวดเร็ว พัฒนาคุณภาพชีวิต สร้างความสัมพันธ์ในสังคม และบรรเทาทุกข์ด้วยจิตเมตตา ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระชยพล กลยาโณ (2566) เรื่อง บทบาทการส่งเสริมการศึกษาสงเคราะห์ของพระครูภาวนาอินทวงศ์ (เฉลิม อินทวิโส) ซึ่งชี้ว่า บทบาทพระสงฆ์ด้านการศึกษายังถูกจำกัดเพราะขาดนโยบายและโครงสร้างสนับสนุน จึงเสนอให้รัฐ-คณะสงฆ์ปฏิรูประบบการศึกษาที่เหมาะสมกับบริบทไทย เพิ่มบทบาทพระในคณะกรรมการสถานศึกษา และจัดบ-บุคลากรเพื่อยกระดับคุณภาพการเรียนรู้ในเมือง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระศุภชัย ปญญาชีโร (2562) เรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุอำเภอโคกชัย จังหวัดนครราชสีมา ที่พบว่า พระสงฆ์ช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุทั้งกาย ใจ อารมณ์ สังคม และปัญญา ผ่านกิจกรรมโภชนาการ ออกกำลังกาย ปฏิบัติธรรม สร้างปฏิสัมพันธ์ และส่งเสริมการเรียนรู้ และสอดคล้องกับงานวิจัยของพระใบฎีกามงคล ปญญาทีโป (2566) เรื่อง การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุกในงานสาธารณสงเคราะห์ ของพระครูพิศิษฐ์ไพฑูริย์ (แดง นนทีโย) เสนอว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุกในงานสาธารณสงเคราะห์ต้องมีแผนชัดเจน ประสานทุกภาคส่วน และเข้าใจชุมชนอย่างลึกซึ้ง จึงจะขับเคลื่อนงานส่วนรวม เสริมสามัคคี พัฒนาคุณธรรมเยาวชน พื้นที่พื้นที่สาธารณะ และบรรเทาทุกข์ประชาชนได้อย่างเป็นระบบ ทั้งหมดสะท้อนการบูรณาการธรรมะกับการพัฒนาสังคม

องค์ความรู้จากการวิจัย

องค์ความรู้จากการวิจัยที่ศึกษาจากการเก็บข้อมูลด้วยแบบสัมภาษณ์สามารถสรุปได้ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 องค์ความรู้จากการวิจัย

จากภาพที่ 1 สรุปสาระสำคัญได้ 3 ประเด็นดังนี้

1. ผลงานการสาธารณสุขสงเคราะห์ที่มีต่อชุมชนของพระราชสิริวัชรรังษี (ชำนานู อุตตมปญโญ) สามารถขับเคลื่อนงานสาธารณสุขสงเคราะห์ได้อย่างเป็นระบบ ครอบคลุมหลากหลายมิติ ทั้งการศึกษา สาธารณสุข และคุณภาพชีวิต โดยสามารถลดขั้นตอนการประสานงานกับภาครัฐและเอกชนลงอย่างมีนัยสำคัญ ด้วยความเชื่อมั่นที่สังคมมีต่อบทบาทของท่าน ส่งผลให้เกิดการตอบสนองและความร่วมมือในลักษณะ ไว้วางใจเชิงสถาบัน (institutional trust) ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้เป็นต้นแบบในการสร้างกลไกความร่วมมือแบบมีศูนย์กลางเชิงคุณธรรมในพื้นที่อื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. กระบวนการดำเนินงานการสาธารณสุขสงเคราะห์ที่มีต่อชุมชนของพระราชสิริวัชรรังษี (ชำนานู อุตตมปญโญ) การใช้หลักสังคหวัตถุ 4 ผสานเข้ากับแนวคิดการจัดการสมัยใหม่ สามารถสร้างรูปแบบการบริหารที่มีความยืดหยุ่นและยั่งยืน โดยเฉพาะการใช้ทรัพยากรส่วนตัวและเครือข่ายชุมชนแทนระบบราชการที่ซับซ้อน ทำให้ลดระยะเวลาการช่วยเหลือผู้เดือดร้อนจากที่เคยใช้เวลาหลายขั้นตอน เหลือเพียงกระบวนการเดียวที่รวดเร็ว

และตรงกลุ่มเป้าหมาย อีกทั้งยังพบว่าการสื่อสารด้วยปียวาจา อย่างต่อเนื่องช่วยส่งเสริมพลังศรัทธาและสร้างแรงขับเคลื่อนในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสามารถนำไปใช้พัฒนาแนวทางการเสริมพลังชุมชนในด้านอื่น ๆ ได้

3. บทบาทการสาธารณสงเคราะห์มีต่อชุมชนของพระราชสิริวัชรรังษี (ชำนานู อุดตมปณโย) การบูรณาการเชิงระบบ ที่มีได้จำกัดเฉพาะการช่วยเหลือเชิงกายภาพ แต่รวมถึงการฟื้นฟูจิตใจและส่งเสริมทุนทางสังคม เช่น การจัดกิจกรรมธรรมะควบคู่กับการฝึกอาชีพ ส่งผลให้ผู้เข้าร่วมเกิดความพร้อมทั้งด้านเศรษฐกิจและจิตใจอย่างรอบด้าน อีกทั้งยังปรากฏผลเหนือความคาดหมายคือ การที่ชุมชนเกิดการรวมกลุ่มดูแลสาธารณสมบัติด้วยตนเอง โดยไม่ต้องรอคำสั่งจากหน่วยงาน ส่งผลให้เกิดการพึ่งตนและวางรากฐานของการพัฒนา ซึ่งอาจนำไปใช้เป็นกรอบการสร้างวัฒนธรรมชุมชนแห่งการมีส่วนร่วมในบริบทอื่นได้เช่นกัน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. ภาครัฐควรส่งเสริมและสนับสนุนบทบาทของพระสงฆ์ที่มีส่วนร่วมในการสาธารณสงเคราะห์ โดยบรรจุเป็นหนึ่งในแผนยุทธศาสตร์พัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน
2. ควรจัดตั้งกลไกเชื่อมโยงระหว่างวัด ชุมชน และหน่วยงานภาครัฐ เพื่อประสานความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาสังคมและพัฒนาชุมชน
3. ควรส่งเสริมการจัดตั้งศูนย์สาธารณสงเคราะห์ชุมชน ภายในวัดที่มีความพร้อม โดยมีนโยบายสนับสนุนด้านงบประมาณและบุคลากร

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

1. ควรส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพพระสงฆ์และอาสาสมัครในชุมชน ผ่านการอบรมด้านการบริหารจัดการกิจกรรมเพื่อสาธารณประโยชน์
2. ควรจัดกิจกรรมส่งเสริมจิตอาสา ร่วมกับวัด โดยเน้นการมีส่วนร่วมของเยาวชนและประชาชนทั่วไป เพื่อสร้างความเข้มแข็งของเครือข่าย
3. ควรพัฒนาเครื่องมือสนับสนุนการสื่อสารและเผยแพร่กิจกรรมสาธารณสงเคราะห์ผ่านช่องทางดิจิทัล เช่น เว็บไซต์หรือเพจของวัด

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรควรศึกษาบทบาทการสาธารณสงเคราะห์ของพระสงฆ์ในพื้นที่อื่นที่มีลักษณะแตกต่างกัน เพื่อเปรียบเทียบแนวทางการดำเนินงานในบริบทที่หลากหลาย
2. ควรศึกษาผลกระทบเชิงลึกของกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์ที่ดำเนินโดยพระสงฆ์ต่อคุณภาพชีวิตของชุมชนในระยะยาว

3. ควรวิจัยเชิงปฏิบัติการร่วมกับพระสงฆ์และชุมชนในกระบวนการพัฒนาโมเดลวัดกับการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน เพื่อใช้เป็นต้นแบบในพื้นที่อื่น

เอกสารอ้างอิง

- ข้าเลื่อง วุฒิจันทร์. (2541). *การพัฒนากิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ*. กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา.
- ฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ มหาเถรสมาคม. (2561). *คู่มือปฏิบัติงานฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคม (โครงการพัฒนาสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา)*. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูวินัยธรกิตติศักดิ์ กิตติสโกโก. (2564). *บทบาทพระสงฆ์ในการส่งเสริมประเพณีชาวมอญ อำเภอบางกรैं จังหวัดนนทบุรี (สารนิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ)*. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูวิภัชธรรมวิสิฐ (วิรัช วิรโธ). (2566). *เทคนิคการจัดการงานสาธารณสงเคราะห์ของวัดदीปอน อำเภโพนาราม จังหวัดราชบุรี (สารนิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ)*. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูสุทธีรญาณ (ภักดี เขมธโร). (2565). *การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุกในงานสาธารณสงเคราะห์ของพระครูพิศิษฐ์ประจนาถ (แดง นนทโย) (ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ)*. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระชยพล กลยาโน. (2566). *บทบาทการส่งเสริมการศึกษาสงเคราะห์ของพระครูภาวนาอินทวงศ์ (เฉลียว อินทวิโส) (สารนิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ)*. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธงชัย ขนดิธโร. (2564). *บทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการบริหารจัดการกลุ่มลัจจะออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการชุมชน จังหวัดศรีสะเกษ (ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ)*. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระใบฎีกามงคล ปณฺญาทีโป. (2566). *การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุกในงานสาธารณสงเคราะห์ของพระครูพิศิษฐ์ประจนาถ (แดง นนทโย) (สารนิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ)*. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- พระพุฒิพัฒน์ จนทวิโส. (2564). บทบาทของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในโรงเรียน อำเภอมหาสารคาม จังหวัดสุรินทร์ (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหากฤษณิชัย กิตติธมโม. (2564). ประสิทธิภาพการบริหารจัดการงานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์อำเภอมหาราช จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (สารนิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาคำพันธ์ รัตนชัย. (2562). การพัฒนาบทบาทของพระสงฆ์ในการเสริมสร้างสัมมาชีพแก่ประชาชนในจังหวัดราชบุรี (ดุชนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาพชร กิตติวรมณี. (2565). การพัฒนางานด้านสาธารณสงเคราะห์ตามแผนปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการในจังหวัดสระแก้ว (ดุชนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระศุภชัย ปญฺญาวชิโร. (2562). บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุอำเภอยะผิง จังหวัดนครราชสีมา (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระสมุห์ดิเรก อติเรกสุโก. (2560). การบริหารจัดการงานสาธารณสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในอำเภอนครราชสีมา จังหวัดราชบุรี (สารนิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.